

TERASE JERUZALEMSKIH GORIC KOT KRAJINSKA VREDNOTA

Bojan Erhartič, univ. dipl. geog.

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka 13,

SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: bojaner@zrc-sazu.si

Izveček

Prispevek obravnava nekatera neskladja v sistemu varstva narave na Slovenskem. Kljub 43 krajinskim parkom in 15.000 naravnim vrednotam, kolikor jih imamo v Sloveniji, ni med njimi niti ene krajinske vrednote. Upravičeno lahko postavimo vprašanje, kaj so potemtakem alpski pašniki, belokranjski steljniki ali vinorodne terase Slovenskih goric.

V prispevku skušamo prikazati stvarnost pojma krajinska vrednota ter ga predstaviti na primeru terasiranih vinogradov Jeruzalemskih goric.

Ključne besede: geografija, varstvo narave, naravne vrednote, krajinske vrednote, krajinski park, Jeruzalemske gorice, vinorodne terase.

THE TERRACES OF JERUZALEMSKE GORICE AS A VALUABLE LANDSCAPE FEATURE

Abstract

The article discusses some discrepancies in the Slovenian nature conservation system. Despite 43 landscape parks and 15,000 valuable natural features in Slovenia there is not a single valuable landscape feature among them. Therefore we can reasonably debate the status of alpine pastures, the cultural landscape of Bela Krajina or vineyard terraces of Jeruzalemske gorice. The article intends to conceptualize the term valuable landscape feature and elaborate it on the example of Jeruzalemske gorice vineyard terraces.

Keywords: geography, nature conservation, valuable natural features, valuable landscape features, landscape park, Jeruzalemske gorice, wine-growing terraces.

1. Uvod

Na območju Jeruzalemskih goric se nahajata dva krajinska parka (KP): Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice ter Jeruzalemsko-Ormoške gorice. Za nobenega od omenjenih parkov ni bilo narejenih strokovnih podlag, ki bi služile kot osnova aktom o zavarovanju (Mikuš 2006, 64–65). Strokovne podlage se izdelajo po vrednotenju posameznih delov narave na nekem območju in podajo namen zavarovanja, predlagajo podelitev statusa posebnim območjem narave ter primeren ukrep varstva. Eden izmed ukrepov varstva je tudi zavarovanje v obliki krajinskega parka. Tako se nam zastavi vprašanje: na podlagi česa (če ne na podlagi izdelanih strokovnih podlag in znotraj njih postavljenega namena varstva) sta bila ustanovljena omenjena parka na območju Jeruzalemskih goric? Kaj je bil namen njunega zavarovanja?

Za obravnavanje omenjene problematike se je potrebno seznaniti s sistemom varstva narave in s koraki, kako del narave pridobi pravni status in je varovan z najustreznejšim ukrepom.

Geografska stroka pri opisovanju dela zemeljskega površja dosledno uporablja termin pokrajina, nekatere druge vede ter slovenska (naravovarstvena) zakonodaja pa izraz krajina. V prispevku puščamo ustreznost obeh terminov na robu, saj poimenovanje ni bistveno za vsebino omenjene problematike.

2. Področja varstva narave

Vsebinsko ravni varstva narave v grobem delimo na tri dele:

- naravne znamenitosti (naravna dediščina),
- rastlinske in živalske vrste,
- ekološki sistemi (ekosistemi, habitatni tipi, krajina).

Za vse omenjene skupine – področja varstva narave – obstajajo ukrepi, s katerimi skušamo doseči varstvo posebnih delov narave. Preglednica 1 prikazuje korake, kako neka naravna znamenitost, ekološki sistem, rastlinska ali živalska vrsta postane prepoznavna, kako jo vrednotimo, kako pridobi pravni status in je varovana z najustrežnejšim ukrepom varstva.

Preglednica 1: Področja varstva narave od prepoznavanja vrednih delov narave do ukrepov njihovega varstva.

Predmet varstva	Prepoznavanje	Vrednotenje	Pravni status	Pravni ukrep
Naravne znamenitosti	Evidentiranje	Merila vrednotenja: <ul style="list-style-type: none"> • Izjemnost, • Tipičnost, • Kompleksna povezanost, • Ohranjenost, • Redkost, • Ekosistemska pomembnost, • Znanstveno raziskovalna pomembnost, • Pričevalna pomembnost. 	Naravne vrednote	<ul style="list-style-type: none"> • Zavarovanje: zavarovana območja: narodni park, regijski park, krajinski park, strogi naravni rezervat, naravni spomenik. • Pogodbeno varstvo, skrbništvo, začasno zavarovanje, obnovitev.
Rastlinske in živalske vrste	Seznami vrst, podatki o pojavljanju, razširjenosti	Opredelitev ogroženosti: <ul style="list-style-type: none"> • Ranljiv takson, izumrl, ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Ogrožene vrste • Zavarovane vrste • Ekološko pomembna območja (EPO) • Posebna varstvena območja (Natura 2000) 	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoved uničevanja • Omejitev trgovanja • Omejeno izkoriščanje
Ekološki sistemi (ekosistemi, habitatni tipi, krajina, ...)	Kartiranje habitatnih tipov	Merila vrednotenja habitatnih tipov	<ul style="list-style-type: none"> • Habitatni tipi • Ekološko pomembna območja (EPO) • Posebna varstvena območja (Natura 2000) 	<ul style="list-style-type: none"> • Zavarovanje: zavarovana območja: NP, RP, KP, SNR, NR, NS. • Pogodbeno varstvo, skrbništvo, začasno zavarovanje, obnovitev.

Vir: prirejeno po Skoberne 2000.

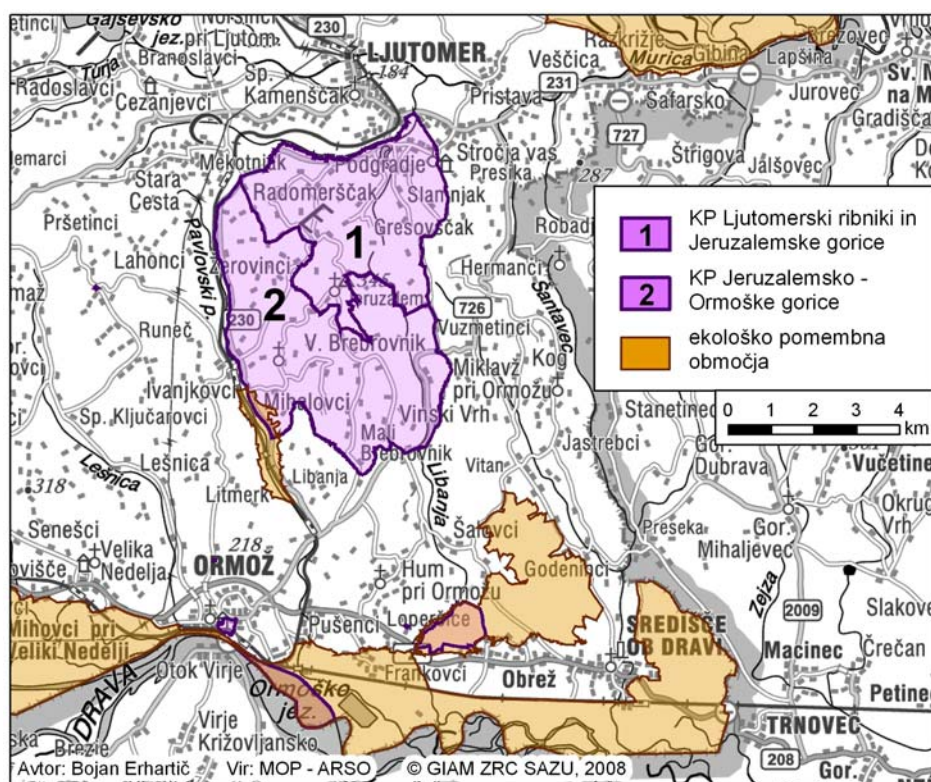
Iz preglednice je razvidno, da je najbolj razširjen ukrep varstva narave zavarovanje. Med zavarovana območja sodi tudi krajinski park, ki je najmilejša oblika varovanja.

Krajinski parki so torej ustanovljeni z namenom ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva naravnih vrednot. Zakon o ohranjanju narave jih definira kot »območje s poudarjenim kakovostnim in dolgotrajnim prepletom človeka z naravo, ki ima veliko ekološko, biotsko ali krajinsko vrednost« (Uradni list RS 96/2004, 71. člen).

Ekološko pomembna območja (EPO), znotraj katerih se ohranja biotska raznovrstnost, so bila sicer določena šele leta 2004, a vendar bi bilo pričakovati, da se bo znotraj krajinskih parkov nahajalo veliko tovrstnih območij, saj država zagotavlja varstvo ekološko pomembnih območij z ukrepi, kamor spada tudi zavarovanje in ustanovitev zavarovanih območij.

Analiza obeh krajinskih parkov na območju Jeruzalemskih goric pokaže drugačno sliko. V Krajinskem parku Jeruzalemsko-Ormoške gorice obsegajo ekološko pomembna območja 24 ha, kar predstavlja le 1 % površine parka, medtem ko v sosednjem KP Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice EPO sploh ni.

Za primerjavo navajamo analizo Mikuševe (2006), ki je pokazala, da se večina območij parkov prekriva z ekološko pomembnimi območji in območji Nature 2000. V 27 (izmed 40 analiziranih) krajinskih parkov obsegajo ekološko pomembna območja nad 85 % površine parka, v 17 KP pokrivajo EPO celotno površino parka. Mikuševa dodaja, da je zelo nenavadno, da sploh lahko obstaja krajinski park, ki nima znotraj svojih meja opredeljenega vsaj manjšega EPO. To bi namreč pomenilo, da v Krajinskem parku Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice ni habitatnih tipov, ki so na ozemlju države redki, ranljivi, oziroma habitatov ogroženih rastlinskih in živalskih vrst, ki so na ozemlju države ogrožene zaradi ogrožanja njihovega habitata (Mikuš 2006).

Slika 1: Karta območja Jeruzalemskih goric z vrisanimi krajinskima parkoma in ekološko pomembnimi območji.

Na podobno situacijo naletimo pri prekrivanju kart območij proučevanih krajinskih parkov in območij Natura 2000. V KP Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice območij Nature 2000 sploh ni, v Krajinskem parku Jeruzalemsko-Ormoške gorice pa obsegajo le 13 ha, kar predstavlja manj kot 0,7 % površine krajinskega parka.

Zakaj smo potem območje zavarovali, če ne gre za pomembne habitatne tipe oziroma življenjska okolja ogroženih vrst? Zaradi razmaha gradnje individualnih hiš in vikendov na atraktivnih lokacijah Slovenskih goric v minulih desetletjih se ponuja misel, da zato, da smo območje zaščititi pred pozidavo. Vendar Berginc (2007, 38) navaja, da del narave, ki je ogrožen, ne postane naravna vrednota zgolj zato, ker je ogrožen. Ogroženost je stanje v naravi oziroma na naravni vrednoti in je eden od prednostnih razlogov za izvedbo varstvenega ukrepa, ni pa merilo vrednotenja.

Območje Jeruzalemskih goric je vizualno izredno pestro, z veliko doživljajsko vrednostjo. Ta splošna vrednost pokrajinske lepote vinorodnih teras Jeruzalemskih goric je glavni turistični adut vzhodnega dela Slovenskih goric. Čeprav je starejša naravovarstvena zakonodaja poznala naravno lepoto oziroma estetski vidik, pa trenutno veljavni Zakon o ohranjanju narave estetskih meril vrednotenja narave ne omenja. Vinorodnih teras Jeruzalemskih goric torej ne moremo razglasiti za naravno vrednoto zgolj zaradi estetske podobe oziroma pričevalne pomembnosti. Vendar imamo v slovenskem naravovarstvu še ena vrata, ki jih zakonodaja sicer pozna, le da jih še nismo uspeli najti, prepoznati in ovrednotiti. To so krajinske vrednote.

Slika 2: Vinorodne terase Jeruzalemskih goric se v obliki turističnega plakata pojavljajo celo na osrednjem slovenskem letališču. (Foto: B. Erhartič)

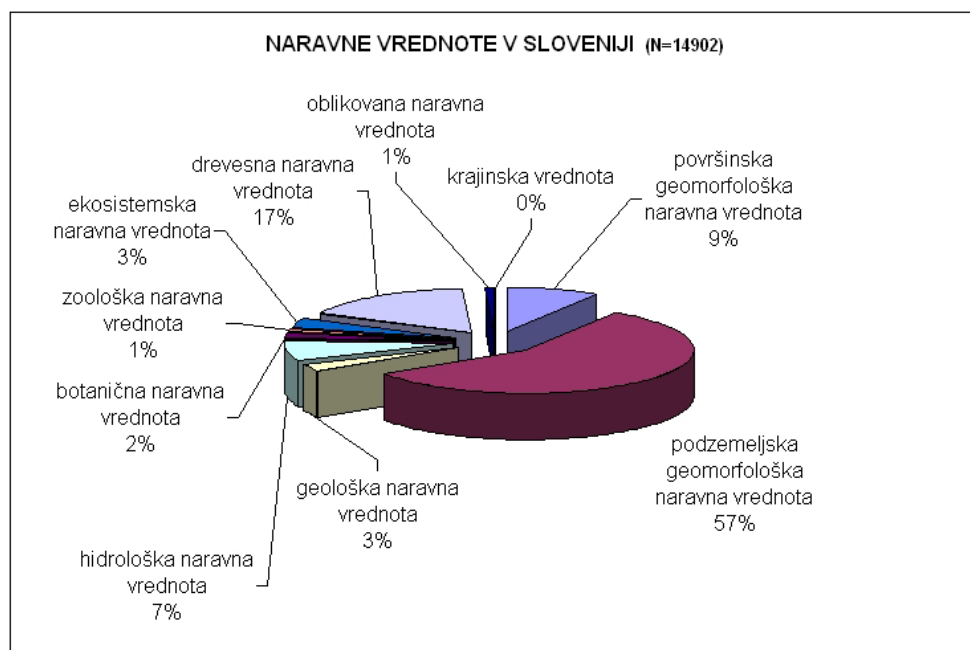
3. Naravne vrednote

Naravne vrednote so poleg redkih, dragocenih ali znamenitih naravnih pojavov tudi drugi vredni pojavi, sestavine oziroma deli žive ali nežive narave, naravna območja ali deli naravnih območij, ekosistemi, krajina ali oblikovana narava (Uradni list RS 96/2004, 4. člen). Taki deli narave vsebujejo posebne vrednostne lastnosti.

Izstopajoči deli narave, lepi, slikoviti, posebni so bili v preteklosti poimenovani kot naravne lepote, naravne znamenitosti, naravne redkosti, naravna dediščina. Izrazi so se spreminjali, deli narave, ki so bili kot taki prepoznani, pa so ostajali isti. Njihovo število se je povečevalo s

širjenjem znanja o naravi in zaradi izpopolnjevanja meril vrednotenja narave kot reakcija na vse večje ogrožanje narave (Berginc 2007, 35).

Merila vrednotenja delov narave (potencialnih naravnih vrednot) so prikazana v preglednici 1. Ker se vrednostne lastnosti nanašajo na različne sestavine narave, so naravne vrednote opredeljene po zvrsteh. Uredba o zvrsteh naravnih vrednot (Uradni list RS 52/2002 in 67/2003) opredeljuje deset zvrsti naravnih vrednot, katerih deleži so prikazani na sliki 3.

Slika 3: Naravne vrednote v Sloveniji po zvrsteh. (Naravovarstveni atlas 2008)

V Sloveniji imamo okoli 15.000 naravnih vrednot (medmrežje 1). Iz grafa je razvidno, da je med njimi daleč največ (dobra polovica) jam (podzemeljske geomorfološke naravne vrednote), saj so vse kraške jame po Zakonu o varstvu podzemnih jam (Uradni list RS 2/2004, 5. člen) naravne vrednote državnega pomena. Tudi velikega števila drevesnih naravnih vrednot v Sloveniji ni težko pojasniti.

Po drugi strani bode v oči dejstvo, da v Sloveniji, deželi, ki je znana po svoji raznolikosti in pestrosti, kjer se pokrajinski vzorci prelivajo iz enega v drugega na kratkih razdaljah, ni krajinskih vrednot. Upravičeno lahko postavimo vprašanje, kaj so potemtakem alpski pašniki, belokranjski steljniki ali vinorodne terase Slovenskih goric?

4. Krajinske vrednote

Krajinska vrednota je po Uredbi o zvrsteh naravnih vrednot (Uradni list RS 52/2002, 3. člen) del narave,

- ki ima zaradi značilnosti žive in nežive narave ter človekovega delovanja izjemno, tipično ali redko obliko, razporeditev ali raznolikost krajinskih elementov in
- se v naravi pojavlja zlasti kot gorski vrh, sleme, greben, območje z množico ali posebno razporeditvijo raznolikih krajinskih elementov ali območje z značilnim krajinskim vzorcem.

Definicija krajinskih vrednot po dani uredbi je – tudi zaradi prekrivanja z opredelitvijo geomorfoloških naravnih vrednot – strokovno šibka ali celo neresna, zato tudi ni nobene v registru, čeprav imamo gorskih vrhov, slemen in grebenov (kakor pravi uredba) v Sloveniji na pretek.

Vzrok za odsotnost krajinskih vrednot najverjetneje tiči v delitvi resorjev na dve ločeni področji varstva (naravne in kulturne dediščine). Ob pripravi pravilnika o naravnih vrednotah stroka ni imela enotno izdelanih kriterijev za vrednotenje in definicijo krajinskih vrednot. Posamezne enote sedanjega Zavoda RS za varstvo narave so na tedanjo Upravo RS za varstvo narave posredovale predloge, ki pa so se z vseh vidikov tako razlikovali med seboj, da jim ni bilo mogoče najti skupnega imenovalca, ki bi znotraj pravilnika za celotno Slovenijo deloval konsistentno.

Obstaja mnenje, da pokrajina sploh ne sodi med naravne vrednote, ampak da bi jo varstvo narave moralo obravnavati kot poseben vsebinski sklop tako kot biotsko raznovrstnost. Pokrajina se od ostalih naravnih vrednot razlikuje najprej po nastanku, saj je taka kot je, bolj ali manj zaradi človekovega prispevka k naravnim procesom, potem po merilih, s katerimi vrednotimo dele narave in seveda po instrumentih varstva. Vredne pokrajine namreč temeljijo na človekovem odnosu do narave in njihovem estetskem doživljanju, varujemo pa jih lahko le skozi usmerjanje in vzpodbujanje določene rabe prostora, za kar je spet potreben človek. Slovensko varstvo narave in Zakon o ohranjanju narave človekovega odnosa do narave in njegovih vlog v njej in v varstvu ne omenjata, zato so parki, ki sicer predstavljajo najprimernejši ukrep varstva pokrajine, pogosto neuspešni, neučinkoviti in nepriljubljeni med domačini (Grošelj 2008). Mnogi krajinski in drugi parki so morda neuspešni tudi zato, ker niso zavarovani na podlagi krajinskih vrednot, kjer bi že ob predlogu in določitvi razmišljali širše, soočili argumente ter vključili človeka, ki je na tem nivoju eden najpomembnejših dejavnikov.

5. Krajinska parka na območju Jeruzalemskih goric

Koliko je na nekem območju vrednih delov narave ugotavljamo z evidentiranjem in vrednotenjem. Na podlagi tega lahko podamo namen zavarovanja. Če evidentiranja in vrednotenja na nekem območju – tako kot v primeru obeh proučevanih krajinskih parkov – ni bilo, potem tudi strokovne podlage niso mogle nastati. Ker so slednje zelo pomemben argument, zakaj je neko območje zavarovano, bi bilo potrebno najprej izvesti evidentiranje in vrednotenje. Tako bi lahko pridobili ustrezne podlage in posledično strokovno utemeljen razlog (če obstaja), zakaj varovati razglašen krajinski park, ki nima niti opredeljenega območja Natura 2000 ali EPO. Dejstvo je namreč, da se je nekaj krajinskih parkov razglasilo bolj z namenom preprečiti grobe posege kot pa zato, da bi dejansko imeli sami po sebi naravovarstveno vrednost (Mikuš 2006, 133–134).

Ugotovili smo že, da krajinska parka nista bila razglašena zaradi varovanja vrst ali njihovih življenjskih prostorov. Dvomimo, da bi lahko bile razlog naravne vrednote, saj območje niti po številčnosti niti po »kakovosti« naravnih vrednot ne izstopa od okolice. V KP Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice se nahaja le ena drevesna naravna vrednota, v KP Jeruzalemsko-Ormoške gorice je naravnih vrednot okoli deset, prav vse so drevesne zvrsti. Nekaj med njimi je zavarovanih kot naravni spomenik.

Starejši izmed obeh parkov je KP Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice, ki je bil razglašen že leta 1976 na podlagi Odloka o razglasitvi in zavarovanju naravnih območij in spomenikov narave na območju občine Ljutomer. Na jugu meji na mnogo mlajši KP Jeruzalemsko-Ormoške gorice, ki je nastal leta 1992 z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti v občini Ormož. Nenavadno potekajoča meja med obema parkoma, ki mestoma prereže vinograde in gozdove, je posledica upravne delitve območja na občine ter razlog, da se na sicer enovitem območju Jeruzalemskih goric nahajata dva krajinska parka.

Ustanovitev ne enega ne drugega parka ni prinesla vsebinskih razvojnih sprememb, saj občinska odloka nista predvidela nadzora nad njegovo izvedbo in razvojnih smernic. Nadaljeval se je nekontroliran razvoj, ki je mestoma negativno vplival na okolje in ni povezal razvojnih pogledov domačinov z javnim interesom širše skupnosti.

Vzpostavitev učinkovitih varstvenih ukrepov in njihovo izvajanje je ključnega pomena za doseganje ciljev varstva narave. Vendar pa klasične oblike varstva, zlasti če gre za kulturno pokrajino in ne za naravno območje, potrebujejo podporo oziroma nadgradnjo, da bodo ustrezale zahtevam današnjega časa in hkrati ohranjale pokrajinski vzorec. Rešitev razvojnih problemov območja, med katerimi je Urbančeva (2002) izpostavila opuščanje kmetijstva, ogozdovanje, redčenje prebivalstva, propadanje stavbne dediščine in vnašanje novih arhitekturnih elementov (gradnja počitniških hiš zunaj naselij), je treba iskati v luči trajnostnega razvoja, ki je v krajinskem parku vez med gospodarstvom in varstvom okolja. Menimo, da se lahko tak razvoj v parku implementira ravno s pomočjo ohranjanja krajinskih vrednot.

6. Terasa Jeruzalemskih goric kot krajinska vrednota

Slovenske gorice so tradicionalna kmetijska pokrajina, saj pomanjkanje naravnih virov in slaba prometna prehodnost niso omogočali razmaha drugih dejavnosti. Na srečo so že zgodaj prišle do izraza ugodne možnosti za vinogradništvo in druge intenzivne kulture (Slovenija, Pokrajine in ljudje 1998, 586).

Četudi obsegajo vinogradi le 4 % površin, veljajo Slovenske gorice za našo najizrazitejšo vinorodno pokrajino. Poleg vinske kakovosti mislimo pri tem še na pečat, ki ga je dolgotrajno vinogradništvo vtisnilo pokrajini in značaju prebivalstva. Toda vinska trta ni razporejena enakomerno po Slovenskih goricah. Nekatere doline je skoraj nimajo, največ vinogradov pa je ravno v Jeruzalemskih goricah (15 %) (Slovenija, Pokrajine in ljudje 1998).

Grebeni s trto posajenih vzpetin se v Jeruzalemskih goricah vijejo večinoma v smeri S-J. S trto so posajene J in Z lege. Na ostalih legah raste povečini gozd. Zaradi kopičenja hladnega zraka na dnu dolin in kotlin imajo le-te v povprečju nižje temperature kot sosednja pobočja in vrhovi. Že neznatna višinska razlika nad dolinskim dnom omogoča nastanek toplotnega obrata, zato se vinogradi začnejo šele pri 250 m nad morjem. Pod to mejo pokrajino oblikujejo sadovnjaki, travniki in njive. Jeruzalem, najvišji vrh, je na nadmorski višini 341 m. Vsi vinogradi so na vinogradniških legah z nagibom 30–50 %, kjer je vpadni kot sončnih žarkov največji, kar pospešuje dozorevanje grozdja.

Slika 4: Slikovita pokrajina Jeruzalemskih goric. (Foto: B. Erhartič)

Vinogradništvo ima na območju Jeruzalemskih goric dolgo zgodovino, ki sega vsaj do Rimljanov. V dobi preseljevanja narodov je vinogradništvo nazadovalo, a je bilo znova oživljeno konec 12. stoletja, ko so se salzburška ozemlja razširila tudi na naše območje in so posestva prevzeli pretežno nemški cerkveni in fevdalni redi, ki so ob širjenju krščanstva pospeševali tudi razvoj vinogradništva (medmrežje 2). V zadnjih letih se nekateri vinogradi, ki so bili v procesu nacionalizacije odvzeti nemškimi posestnikom in združeni v Kmetijskem kombinatu Jeruzalem, ponovno delijo in prehajajo v roke nekdanjih lastnikov. Tako se relativno velike vinogradniške parcele delijo na manjše (Urbanc 2002).

Največ sprememb je vinogradništvo doživelo od konca 19. stoletja. Prvi uničujoč udarec je zadala trtna uš. Obnovljeni sta bili manj kot dve tretjini vinogradov (Slovenija, Pokrajine in ljudje 1998). Ker ima cepljena trta krajšo življenjsko dobo, je od konca 19. stoletja obnova vinogradov stalna naloga vinogradnikov. Del najstrmejših vinogradov je na terasah, ki so značilno oblikovale pokrajino po drugi večji obnovi vinogradov v 60. letih prejšnjega stoletja. Terasa omogočajo lažjo obdelavo vinogradov, večje število trsov na enoto površine in na vzhodnih ali zahodnih legah tudi boljšo izpostavljenost soncu (medmrežje 2, Urbanc 2002).

Čeprav so terase antropogena tvorba, lahko trdimo, da je le malo območij v Sloveniji, kjer bi se naravne in družbene danosti tako posrečeno prepletale kot v Jeruzalemskih goricah. In to je tudi bistvo kulturne pokrajine in krajinskih vrednot. Zato menimo, da bi bila dodelitev statusa krajinske vrednote smotrna in upravičena. Slednje seveda ne bi pomenilo konzerviranja pokrajine ali opuščanja teras, kakor je varstvo narave vse prepegosto razumljeno. Ravno nasprotno: pravni status krajinski vrednoti preko ukrepa zavarovanja v obliki krajinskega parka zagotavlja ohranjanje procesov, ki so se razvili s prepletanjem in součinkovanjem naravnih in družbenih elementov. Še več: krajinska vrednota daje smisel in težo zavarovanemu območju – krajinskemu parku ter podlago za trajnostno gospodarjenje.

Kulturna pokrajina Jeruzalemskih goric ni statična, ampak je v dinamičnem ravnotežju in postopnem spreminjanju. Ravnanje s tako pokrajino, zlasti če je zavarovana, nikakor ni in ne sme biti opuščanje dejavnosti, ampak ohranjanje kvalitet iz preteklosti ter dodajanje novih. Vsaka pokrajina je namreč tudi odsev različnih časovnih obdobij; predvsem družbeni dejavniki se hitro spreminjajo in vsaka sprememba družbe pusti novo »plast« v pokrajini, stare pa počasi izginjajo (Selman 2006).

Slika 5: Vinorodne terase – krajinska vrednota državnega pomena. (Foto: B. Erhartič)

Terase Jeruzalemskih goric vidimo kot pozitivno ostalino iz socialistične »plasti« v pokrajini, saj so omogočile obstoj vinogradov na strmih pobočjih. Nastala je izjemna pokrajina, katero resnici na ljubo največkrat ocenjujemo po estetskih merilih vrednotenja. Ta splošna vrednost pokrajinske lepote je tudi v primeru vinorodnih teras Jeruzalemskih goric glavni adut oglaševalske kampanje turističnih organizacij (slika 2). Zato strategija ravnanja s to pokrajino ohranja terase, čeprav nimajo zavidanja vredne tradicije. Morda niso dediščina, vsekakor pa so vrednota, ki jo je treba ohranjati; vrednota, ki v luči turizma pomeni tudi pomembno ekonomsko kategorijo.

7. Krajinske vrednote – gibalo razvoja

Po vrednotenju in evidentiranju najvrednejših delov pokrajine (naravnih in kulturnih vrednot) bo prva naloga pristojnih organov (občin) ustanovitev parkovne službe, ki bo morala v prvih letih delovanja največ pozornosti nameniti ohranjanju pokrajine in osnovni ureditvi krajinskih parkov. Ker gre dejansko za dva parka v dveh občinah, bi bila smotrna rešitev ustanovitev enega zavoda ali podelitev koncesije za upravljanje enemu podjetju oziroma družbi, pri kateri bodo poleg vsebin javnega interesa (upravljanje s prostorom, ohranjanje naravne, kulturne in duhovne dediščine) v ospredju gospodarski cilji trajnostnega razvoja, ki bodo v naslednjem obdobju omogočili domačinom solidno preživetje in razvoj.

Prepričani smo, da bi prepoznanje krajinskih vrednot v terasah Jeruzalemskih goric prineslo območju novo kvaliteto in s tem podlago za celovito ohranjanje naravne in kulturne pokrajine. Osnovo za uspešno vključevanje naravnih oziroma krajinskih vrednot v gospodarski razvoj predstavljajo jasne in medsebojno usklajene zakonske določbe, ki vključujejo načela trajnostnega razvoja, podporo lokalnim skupnostim, investicije v okoljevarstvene tehnologije in storitve, inovativnost ter okoljevarstveno osveščeno družbo (Pečnik, Lenar 2006).

Razvojni cilji in usmeritve parkov se bodo morali nanašati na (prirejeno po: Pečnik, Lenar 2006):

- ureditev osnovne komunalne in turistične infrastrukture z ustreznim naravovarstvenim nadzorom in s tem pripravo osnovnih pogojev za trajnostni gospodarski razvoj, ki mora temeljiti na tradiciji in domačinih kot usmerjevalcih in ne na škodo okolja;

- turizem kot gospodarsko najperspektivnejšo panogo, kateri je potrebno nameniti posebno pozornost; razvoj turizma ne sme prostorsko in kadrovsko siromašiti kmetijstva (vinogradništva), ki daje območju pečat že stoletja; turizem in tradicionalne dejavnosti se morajo medsebojno dopolnjevati in spodbujati (na primer: naravoslovno-etnografska pot);
- vinogradništvo, ki zagotavlja najpomembnejši del turistične ponudbe skupaj s prodajo drugih domačih kmetijskih produktov;
- naselje Jeruzalem kot naravno središče območja, ki mora prevzeti osrednjo vlogo razvoja z vsemi potrebnimi storitvenimi dejavnostmi (informacijsko središče, gostinska ponudba, ...).

Tudi v prihodnosti bo ostala v ospredju vloga kmetijstva kot oblikovalca in negovalca kulturne pokrajine in krajinskih vrednot ter ohranjevalca pokrajinskoekološke vrednosti, kar je primerno izhodišče za turizem kot najbolj perspektivno dejavnost. Turizem je zaradi svoje poslovne širine, ki združuje tradicionalne panoge z najrazličnejšimi storitvenimi dejavnostmi za zadovoljevanje potreb informacijske družbe, priložnost za uspešen gospodarski razvoj krajinskega parka (Pečnik, Lenar 2006). Zlasti krajinska vrednota vinorodne terase, ki je najbolj prepoznaven del območja, predstavlja osnovo turistične ponudbe. Podporno okolje nudi kmetijstvo s pridelavo kmetijskih izdelkov, ekološkim kmetovanjem, ohranjanjem tradicije ter sama lokalna skupnost s trajnostno razvojno usmeritvijo, s spodbujanjem odpiranja dopolnilnih dejavnosti in izkazovanjem skrbi za krepitev kulturne identitete prebivalstva.

8. Zaključek

Zavarovana območja narave so pomembna za ohranjanje izjemne ekosistemske in krajinske pestrosti – lastnosti, po katerih je Slovenija znana in prepoznavna.

Čeprav so krajinski parki zlasti naravovarstvena kategorija, zaradi svoje kompleksnosti podpirajo trajnostno gospodarjenje z naravnimi dobrinami in so priložnost za uveljavljanje temeljnih razvojnih interesov lokalnega prebivalstva. Večina ljudi ve, da gre za območja, ki so zavarovana zaradi nečesa posebnega in lepega. Tako območje je zato lažje tržiti, saj že njegovo ime predstavlja blagovno znamko.

Varstvo naravnih vrednot se prednostno nanaša na ohranjanje vrednostnih lastnosti, to je tistih lastnosti, zaradi katerih je del narave (oziroma pokrajine) opredeljen za naravno vrednoto, poleg teh pa tudi za ohranjanje drugih naravnih in kulturnih, vidnih in funkcionalnih lastnosti. Veliko težavo pri vrednotenju pokrajine predstavlja dejstvo, da zakonodaja ne pozna nematerialnih vrednot, ki so bile od vseh začetkov naravovarstva njegovo osnovno mobilizacijsko gonilo (Anko 2005). Ali je vrednota res lahko le nekaj materialnega, kot trdi uredba, ki ne prizna na primer lepote kot nečesa vrednega, ko pa je vendar mnogo osnovnih vrednot (svoboda, zdravje) povsem nematerialnih.

Menimo, da bo potrebno v sistem varstva narave vključiti človeka in mu dati večji poudarek, saj želimo v luči trajnostnega razvoja ohranjati poselitveni vzorec. Krajinske vrednote in krajinski parki namreč že po definiciji predstavljajo ravno toliko zavarovanja narave kot tudi zavarovanje človeka, ki tam živi. Ne varujemo zgolj narave, ampak tudi način prilagoditve življenja, ki ga je človek na nekem območju sprejel, da je lahko tam ostal. To vključuje terase Jeruzalemskih goric, umetne tvorbe, ki pa je pomagala človeku preživeti na nadpovprečno strmih pobočjih vzhodnih Slovenskih goric. S tem so se morda izgubile nekatere stare kakovosti območja, vendar so nastale nove, vsaj z vidika turističnih virov in estetskega dožemanja pokrajine mnogo pomembnejše.

Viri in literatura

- Anko, B. 2005: Študijsko gradivo za podiplomski študij Varstva naravne dediščine 2005/2006, tipkopolis.
- Belec, B. 1968: Ljutomersko-Ormoške gorice: agrarna geografija. Obzorja, Maribor.
- Berginc, M. et al. 2007: Sistem varstva narave v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana.
- Čeplak Mencin, R. 2004: Neotipljiva kulturna dediščina: Unesco in etnografski muzeji. *Etnolog* 14, str. 245–256.
- Grošelj, A. 2008: Ocena metodologije ustanavljanja širših zavarovanih območij v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana.
- Krajinski park Jeruzalemsko-Ormoške gorice. Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti v občini Ormož. Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj 37/92.
- Krajinski park Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice. Odlok o razglasitvi in zavarovanju naravnih območij in spomenikov narave na območju občine Ljutomer. Uradne objave 14/76.
- Medmrežje 1: <http://www.naravovarstveni-atlas.si> (10. 6. 2008).
- Medmrežje 2: http://www.jeruzalem-ormoz.si/content/slo/vinogradi_lege.asp (21. 7. 2008).
- Mikuš, T. 2006: Stanje in perspektive krajinskih parkov v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana.
- Pečnik, M., Lenar, A. 2006: Naravne vrednote kot del strategije trajnostnega razvoja – primer Solčavskega. Šaleška in Zgornja Savinjska dolina: zbornik znanstvenih strokovnih člankov 19. zborovanja slovenskih geografov. Velenje.
- Selman, P. 2006: Planning at the landscape scale. London.
- Skoberne, P. 2005: Študijsko gradivo za podiplomski študij Varstva naravne dediščine 2005/2006, tipkopolis.
- Slovenija – pokrajine in ljudje. 1998. Ljubljana.
- Urbanc, M. 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji. Geografija Slovenije 5. Ljubljana.
- Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o zvrsteh naravnih vrednot, Uradni list Republike Slovenije 67/2003. Ljubljana.
- Uredba o zvrsteh naravnih vrednot, Uradni list Republike Slovenije 52/2002 in 67/2003. Ljubljana.
- Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list Republike Slovenija 1/1981. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave, Uradni list Republike Slovenija 96/2004. Ljubljana.
- Zakon o varstvu okolja, Uradni list Republike Slovenija 7/1970. Ljubljana.
- Zakon o varstvu podzemnih jam, Uradni list Republike Slovenija 2/2004. Ljubljana.

THE TERRACES OF JERUZALEMSKE GORICE AS A VALUABLE LANDSCAPE FEATURE

Summary

There are two landscape parks in the area of Jeruzalemske gorice: the landscape park Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice and the landscape park Jeruzalemsko-Ormoške gorice. No scientific bases, which would serve as a foundation to the acts of conservation, were made for the aforementioned parks. A question which arises is, on what basis (if not on the basis of scientific foundations and within them the purpose of conservation) were both mentioned parks in the area of Jeruzalemske gorice established? What was the purpose of their conservation?

Landscape parks are usually established with the purpose of preserving biodiversity and valuable landscape features. Nature Conservation Act defines them as areas with the emphasis of intertwining influences of man and nature, which have a big ecological, biotic or valuable landscape feature.

The analysis of both landscape parks in the area of Jeruzalemske gorice showed, that within the landscape park Jeruzalemsko-Ormoške gorice the important ecological areas occupy 24 ha, which represents only 1 % of the whole park area, whereas within the landscape park Ljutomerski ribniki in Jeruzalemske gorice important ecological areas is non-existent. If we base our findings on some speculations, we could say that this landscape park doesn't have any habitat types, which could be regarded as extremely rare and vulnerable in terms of the whole country and also no habitats of endangered animal and plant species, which could be threatened due to endangerment of their natural habitats. Why did we protect this area, if not for the significance of habitat types and the habitats of endangered species? Although the area of Jeruzalemske gorice is visually quite diverse, with a high frequency of various occurrences, the current Nature Conservation Act doesn't mention the aesthetic merits of evaluating nature. Wine-growing terraces of Jeruzalemske gorice cannot be declared as a valuable natural feature only on the mere basis of aesthetic value or significance. Within the Slovene nature conservation there is a loophole, which is known to the Slovene legislation, but we haven't been yet successful in identifying it. This loophole is the so called valuable landscape feature.

There are around 15 thousand valuable natural features in Slovenia, but there is no single valuable landscape feature. We can easily pose a question, a part of what are the Alpine pastures, the fern areas of Bela Krajina or the wine-growing terraces of Slovenske gorice.

The main reason for the absence of valuable landscape features probably lies in the division of competences into two separate areas of preserving the natural and cultural heritage. When forming the book of regulations about valuable natural features, the scientific field didn't have unified criteria for evaluating and defining the valuable landscape feature. Some say that landscape is actually not a valuable natural feature and that it should be defined as a specific element, like it is for example with biodiversity.

Landscape differs from other valuable natural features in its formation, which is a result of human activities, in merits with which we evaluate parts of nature, and of course in instruments with which we secure some form of preservation. The most valuable parts of landscape are based on the human relationship towards nature and on human aesthetic experiencing of nature and can therefore be preserved only with encouraging and guided specific land usage, which is again not possible without the human touch. The Slovene nature conservation and the Nature Conservation Act don't acknowledge the human relationship towards nature and the human role within nature. With this reason are parks, which are considered the most adequate way of landscape preservation, frequently unsuccessful, insufficient and unpopular among the local population. Many landscape and other parks are maybe unsuccessful due to the fact that they are not conserved on the basis of valuable landscape features, which would already at the time of definition and suggestion, demand a broader aspect of evaluation, facing of various arguments and introduction of human touch, which is one of the most significant factors on this level. Special and unique landscapes, which are mainly evaluated with aesthetic standards, are in most cases a result of human activities and land usage.

The area of Slovenske gorice is a traditional agricultural region, where the lack of natural resources and an inadequate transport infrastructure don't make a dispersion of other activities

possible. Luckily possibilities for the establishment of wine growing soon appeared. The area of Slovenske gorice represents Slovenia's most distinct wine-growing region. In Jeruzalemske gorice vineyards cover 15 % of the whole area.

Wine growing in the area of Jeruzalemske gorice has a long history, which goes back all the way to the time of the Romans. This area saw a number of changes in the 19th Century. After the devastating effect of the wine louse around 2 thirds of the vineyards were reconstructed. The fact that grafted vine has a shorter life span, contributes to constant renovation of vineyards, which is the main task of vineyard owners. A part of the steepest vineyards is on the terraces, which shaped the region in a characteristic way, after the second reconstruction of vineyards in the 1960s. Terraces contribute to an easier way of cultivating vineyards and also to a better exposure to the sun on the eastern and western slopes. Although terraces are an artificial formation, we could say that there are just a handful of places all around Slovenia, where natural and social factors intertwine in such a successful way as they do in the area of Jeruzalemske gorice. That is the main goal of cultural landscape and valuable landscape features.

Proclamation of terraces in Jeruzalemske gorice as a valuable landscape feature wouldn't represent conservation of the region or omission of terraces. On the contrary, the status of the valuable landscape feature is within measures of conservation in the form of a landscape park guaranteed with preserving processes, which were formed with intertwining and symbiosis of natural and social elements. Moreover, a valuable landscape feature gives meaning and value to the conserved area – to the landscape park.

The acquisition of valuable landscape features would certainly, within the terraces of Jeruzalemske gorice, give a new quality to the area and with that a basis for a more wholesome preservation of natural and cultural landscape. But only mere conservation of valuable features in form of a park can't guarantee an efficient preservation of the valuable feature. Adequate management, which would fulfill the conservation tasks of valuable natural features and the tasks for which the area was conserved in the first place, is definitely also an important factor. Valuable landscape features and landscape parks represent as much the conservation of nature, as they do the conservation of the population, who lives in these areas. The goal is not only to try to protect the environment, but also the manner of adapting to a certain surrounding. This includes the terraces of Jeruzalemske gorice, an artificial formation, which helped the population with survival in areas with above average steepness of hills in the eastern part of Slovenske gorice. That meant that maybe some old qualities of this area vanished into thin air, which on the other hand also meant an emergence of new qualities, which are from the point of view of tourist resources and aesthetic conception of landscape, far more important qualities.